

ידיעת האל יתברך שמו, תורת משה, ודין המינים וכופרים

א. יסוד הכל ועיקר הראשון לידע שיש שם מצוי ראשון והוא ממציא כל נמצא וכל הנמצאים משמים וארץ ומה שביניהם לא נמצאו אלא מאמתת המצאו.

ב. המצוי הזה הוא אלהי העולם אדון כל הארץ והוא המנהיג כל העולם כולו בכח שאין לו קץ ותכלית, בכח שאין לו הפסק, שהגלגל סובב תמיד ואי אפשר שיסוב בלא מסבב, והוא ברוך הוא המסבב אותו בלא יד ובלא גוף.

ג. אלוה זה אחד הוא ואינו שנים ולא יתר על שנים אלא אחד שאין כיחודו אחד מן האחדים הנמצאים בעולם, לא אחד כמין שהוא כולל אחדים הרבה, ולא אחד כגוף שהוא נחלק למחלקות ולקצוות, אלא ייחוד שאין יחוד אחר כמותו בעולם.

אילו היו אלוהות הרבה היו גופות וגויות, מפני שאין הנמנים השוין במציאותן נפרדין זה מזה אלא במאורעות שיארעו בגופות והגויות. ואילו היה היוצר גוף וגויה היה לו קץ ותכלית שאי אפשר להיות גוף שאין לו קץ, וכל שיש לגופו קץ ותכלית יש לכוחו קץ וסוף. ואלוה זה הואיל וכחו אין לו קץ ואינו פוסק שהרי הגלגל סובב תמיד והעולם כמנהגו נוהג, א"כ אין כוחו כוח גוף, והואיל ואינו גוף לא יארעו לו מאורעות הגופות כדי שיהא נחלק ונפרד מאחר. לפיכך אי אפשר שיהיה אלא אחד.

ד. וכשם שאין מציאותו כמציאות אחד הנבראים, כן אמיתתו אינו כאמת אחד הנבראים, כי כל הנמצאים צריכים לו והוא ברוך הוא אינו צריך להם, לפיכך אין אמתתו כאמתת אחד מהם. הוא שהנביא אומר¹ וה' אלהים אמת,

הוא לבדו האמת ואין לאחר אמת כאמתתו. וכן כתוב בתורה² אין עוד מלבדו, כלומר, אין שם מצוי אמת מלבדו כמותו.³

ה. וידיעת העיקר הגדול הזה, שהוא מציאות האל יתברך, הוא בכלל הציווי והאזהרה שהזהר אדם הראשון וכל זרעו מלעבוד עבודה זרה.⁴

[והובת ידיעה זו אינה רק לשמוע ולהבין הדבר הזה פעם אחת ושהסכים עליו וקבעו בלבם, אלא חובה על כל אדם לחשוב תמיד להתבונן ולהשכיל במציאות אדון העולם וגדולתו, כדי שיקבע ידיעתו יתברך בצורה חזקה במוחו ולבנו. ויהנה תמיד במחשבתו על אדון העולם וגדולתו, על דרך שאמר דוד החסיד⁵ שויתי ה' לנגדי תמיד].⁶

ומחוייבים כל באי העולם לקבל מצוה זו ושאר ז' מצוות ב"נ משום שה' יתברך אדון העולם צוה עליהם והודיעם ע"י משה נביאו.⁷

וציווי זה על ידיעת והכרת מציאות האל, כוללת גם קבלת מלכותו ועול מלכותו. דהיינו שיקבל על עצמו לעשות כל ציווי ומצוותיו [שבע מצוות הללו, וכל פרטיהם].⁸

2 דברים ד, לה.

3 רמב"ם הל' יסוה"ת פ"א.

4 פשוט, כי הוא בכלל אוהרת ע"ז וחלק עיקרי שבו, דמכלל איסור להאמין בזולתו אתה שמע שמצווה להאמין רק באל אחד, וכן פשוט בספר החינוך מצוה כו. ובסנהדרין נז, ב, יליף דאדם הראשון נצטווה באיסור ע"ז מדכתיב ויצו, א"כ מוכרח דנצטווה על מרותו של מצוה זה. וברש"י שם אדם הראשון לא נצטווה אלא על ע"ז בלבד [לחד מאן דאמר בגמ' שם] שנאמר ויצו ה' אלקים, את אלהותו צוה עליו על האדם שלא ימירנו באחר. וכן פשוט מלשון הרמב"ם הל' מלכים ספ"ח ומחוייבים כל באי העולם לקבל מצוה זו ושאר ז' מצוות ב"נ משום שה' יתברך אדון העולם צוה עליהם, פשוט וברור שממילא מצווים להאמין ולהכיר בו.

5 תהלים מז, ח.

6 ראה אגרת הרמב"ם לרב חסדאי (לפסיאה כד, א). מובא במרגליות הים סנהדרין נט, א אות מז), שו"ת מחנה חיים ח"ג יו"ד סי' מו, לקוטי שיחות חלק כו עמ' 246.

7 רמב"ם הל' מלכים ספ"ח.

8 לקוטי שיחות חלק כו עמ' 132 ואילך מבוסס ע"פ הרמב"ם הל' מלכים ספ"ח והל' א"ב פי"ד.

ו. כל המקבל שבע מצוות אלו ונוהר לעשותן, הרי זה מחסידי אומות העולם, ויש לו חלק לעולם הבא [וכן יזכה לתחיית המתים].⁹ והוא שיקבל אותן ויעשה אותן מפני שצוה בהן הקדוש ברוך הוא בתורה, והודיע הדבר על ידי משה רבינו שבני נח מקודם נצטוו בהן.

אבל אם עשאו מפני הכרע הדעת אין זה גר תושב¹⁰ [ואסור לו לדור בארץ ישראל]¹¹ ואינו מחסידי אומות העולם¹² [ואין לו חלק לעולם הבא, אלא שאין הורגין אותו משום כך].¹³

[בספר כל באי העולם עמ' 14 העיר דבלקוטי שיחות ח"ו עמ' 33 הערה 18 כתב "שלכן קיומם [של ז' מצוות ב"נ] א"צ לקדימת קבלת מלכותו ית'. ולא כבתרי"ג מצוות .. דוקא ע"י הקיום בדרך ציווי קבלת עול". ולכאורה זה סותר מש"כ בחלק כו הנ"ל. ונראה לי דאינו סתירה, וכוונתו בחלק כו, דבעי קבלה כללית של קבלת עומ"ש הכוללת המוכנות לקיים ז' מצוות ב"נ, ואילו בחלק ז' מדבר על הקיום הפרטי של כל מצוה שלהם, דלא בעי כוונה בשעת קיום המצוה שמכוון לעשותו למצוות האל. ואילו בישראל קיי"ל מצוות צריכות כוונה. וכלאו הכי כל מצוות ב"נ הם בשב ואל תעשה, היינו עיקרי המצוות כגון לא לגזול, אלא שיש בכל מצוה ענפים שחלקם הם קום עשה, ואעפ"כ לא בעי כוונה לשם קיום מצוות האל וקבלת מלכותו בעשיה זו].

9 כן מוכח מפ' רש"י ותוס' ר"ה טז,ב ד"ה ליום הדין, לתחיית המתים, והבחייתם אתם קאי נמי על אומות העולם, ולא רק לישראל, א"כ מוכח דיש להם חלק לעוה"ב גם בתחיית המתים. וכן נראה דעת הריטב"א ר"ה שם ד"ה פושעי. וכן כתב הרמב"ן בשער הגמול, וכתב כן בפירושו (הוצאת מוסד הרב קוק, עמ' שג) על מעשה [בע"ז דף י] דקטיעא בר שלום מזומן לחיי העוה"ב דקאי על תחיית המתים.

ואמנם הרמב"ם לא הזכיר דבר זה, לשיטתו, דס"ל בהל' תשובה פ"ח ופ"ט דהגמול הסופי והשכר הנפלא ביותר הוא עוה"ב שהוא עולם הנשמות ולא הגופים, ולכן לא הזכיר שכר פחות מזה [לדעתו] שהוא תחיית המתים. ואפשר ס"ל לרמב"ם דאין תחיית המתים לחסידי אומה"ע, ומ"מ שכרן צפון לעוה"ב בגן עדן ברוחניות. אך החולקים על הרמב"ם, והם הראב"ד והרמב"ן כמבואר במפרשי הרמב"ם הל' תשובה שם, וס"ל דעיקר השכר לעתיד לבוא הוא תחיית המתים, א"כ בפשטות מה שזכר 'חלק לעוה"ב' בסנהדרין פרק חלק ובר"ה בבבביתא הנ"ל קאי על תחיית המתים, ולסברתם יש לחסידי אומה"ע חלק לתחיית המתים.

10 רמב"ם הל' מלכים ספ"ח.

11 אע"פ שכתב הרמב"ם בפ"י מהל' ע"ז ועוד מקומות דאין מקבלין גר תושב בזמן הזה, היינו שאין בי"ד של ישראל מקבלין אותן. אבל מ"מ שם 'גר תושב' מונח על כ"נ המקיים שבע מצוות מפני שצו ע"י משה רבינו בתורה, ומי שאינו במדרגה זו לא רק שישראל מצווין לגרשו מארץ ישראל, גם הוא בעצמו אסור לו לדור שם [ואפילו אם אין מי שיכפהו על

ז. כל המעלה בדעתו שיש שם אלוה אחר חוץ מזה, הרי זה כופר בעיקר. כי ידיעת מציאותו, אמיתו, וייחודו של ארון העולם, הוא העיקר הגדול שהכל תלוי בו.¹⁴ והרי זה מין ועובד אלילים, שכל מין הוא עובד ע"ז.¹⁵

וחמשה הן הנקראים 'מין':

- (א) האומר שאין שם אלוה כלל ואין לעולם מנהיג,
- (ב) האומר שהם שנים או יותר,
- (ג) האומר שיש רבון אחד אבל הוא גוף ובעל תמונה,

קד. בן משמע לי ברמב"ם הל' א"ב פי"ד ה"ו, וכסף משנה הל' ע"ז ספ"י. עיין אדרת אליהו להגר"א דברים אה, ספר מצוות השם (הרב יונתן שטייף זצ"ל) עמ' תסב.

12 רמב"ם הנ"ל.

13 מה שכתבתי שאין לו חלק לעוה"ב נראה פשוט בכוונת הרמב"ם. ראה להלן סעיף ח,ט, דמי שאינו מאמין בנבואת משה הרי זה כופר, א"כ מוכרח דאין לו חלק לעוה"ב. ומה שכתבתי דאין הורגין אותו זה פשוט, דאין הורגין אלא מי שלא קיבל עליו המצוות לעשותן, אך מי שבפועל אינו עובר עליהן, דהיינו שאינו עו"ז ואינו עובר על שאר ה' מצוות, אע"פ שאינו מקבלם מפני הנביאים ומשה רבינו, אלא מהכרע דעתו [או אפילו ממוראה של מלכות לכד] אינו נהרג בשל כך.

14 ע"פ הרמב"ם הל' יסוה"ת פ"א. ולשון הרמב"ם שם "עובר בלא תעשה שנא' לא יהי לך אלהים אחרים על פני", והשמטתיו, דלאו זה לישראל נאמר ולא לב"נ. דישראל מצווה בכמה וכמה לאוין בע"ז, משא"כ ב"נ יש להם אזהרה וציווי אחר לכדו על כל ענין ע"ז. ופשוט ברמב"ם כאן ובכמה מקומות דכוונתו על איסור שיתוף, דהיינו שאפילו יעלה בדעתו שיש עוד כח אחר נוסף לה' ית' וטפל לו, שראוי להאמין גם בו, הרי זה מין ועו"ז. ואע"פ שיש חולקים על הרמב"ם [כפי שיתבאר בדיני ע"ז פ"א] וס"ל דשיתוף מותר לב"נ, העתקתי כאן לשון הרמב"ם, דיש לקיים לשונו גם למתירים שיתוף ולדחוק שהכוונה למי שמעלה בדעתו שיש אל אחר חוץ מה' יתברך, דהיינו העובר לכוכב או למזל או לפסל המשותף. ועוד נראה לי דאע"פ שהחולקים הנ"ל ס"ל דשיתוף מותר לב"נ היינו שאינו מוזהר ואסור בהם, ונפק"מ לישראל להשכיכו כך דאינו אסור לישראל משום לפני עור כמבואר בדבריהם, וכן נפק"מ שאין מזהירים אותם שאסור להם דבר זה ואם יעשו כן יענשו בידי ב"ד על כך. מ"מ גם לשיטתם אינו חסיד אומה"ע ואין לו חלק לעולם הבא, ואפשר דגם מודיעין לב"נ דבר זה שאולי יקיימו הדבר [אזהרת ע"ז ואמונה באל אחר] על אמיתו.

15 כס"מ הל' תשובה פ"ג מגמ' ע"ז כו"ב, וכ"כ הרמב"ם בהל' רוצח ספ"ד. והיינו שגדר מין ועו"ז אחד הוא, אבל לא שכל מין נהרג בבית דין על דעותיו, דאין נהרג אלא על מעשה של ע"ז, וזה פשוט.

(ד) האומר שאינו לבדו הראשון ויוצר הכל – אלא חומר קדום מצא וממנו עשה את העולם,¹⁶

(ה) העובד אלוה [או כוכב או מזל] זולתו כדי להיות מליץ בינו ובין רבון העולמים [והוא הנקרא 'שיתוף', ויתבאר בדיני ע"ז פרק א], כל אלו הן הנקראים 'מין'.¹⁷

ח. האומר שאין שם נבואה כלל ואין שם מדע שמגיע מהבורא ללב בני האדם,¹²³⁴⁵⁶⁷

והמכחיש נבואתו של משה רבנו,¹⁸

16 ראב"ד הל' תשובה פ"ג.

17 רמב"ם הל' תשובה פ"ג.

^{אוצר החכמה}

18 כל הסעיף הזה הוא מלשון הרמב"ם הל' תשובה פ"ג, ונראה בעליל מלשונו שם בכמה מקומות בפרק דסתם דבריו, שהם לכל באי העולם ולא רק לישראל. וכן פשוט בכסף משנה שם הל' ה' דהוכיח מסנהדרין קהא דבלעם אין לו חלק לעוה"ב, וכן נראה פשטות הגמ' ר"ה ז', א דגידונין גם אומות העולם ע"ד שכתב הרמב"ם כאן, וממילא גם מה שסתם שלשה הם האפיקורסין ושלשה הם הכופרים, קאי גם לבני נח, משא"כ בנוגע לשתיים הם המומרים כתב "מישראל".

ע"י שו"ת שער אפרים סי' כד דכתב בשיטת התוס' "לא הוזהרו [ב"נ] על כך אם לא יאמינו במשה שהוא נביא" דנראה חולק על מה שכתבתי ע"פ הרמב"ם. אבל דעת הרמב"ם [כנתבאר בהקדמה] דחייבין לקבלן משום ציווין ע"י משה רבינו ע"ה וממילא הכופר בנבואת משה רבינו, אין לו חלק לעולם הבא.

[ואפשר שאין כאן מחלוקת, דב"נ לא הוזהרו בציווי לאו, ואזהרתן זוהי מיתתן, אלא על ע"ז עצמה, אבל להאמין במצוות כי כתובין בתורה והודיען ע"י משה, זהו רק מדרגת חסיד. וממילא לענין להשביע נכרי באופן כזה, לא איכפת לן דאינו עובר על אזהרת לאו שלו, אבל לעולם כו"ע מודים דמי שאינו מקבל המצוות בגלל שהודיען ע"י משה אינו חסיד אלא מין. ראה הערות 13,14].

הערת הרב יעקב א'יעזרוב שליט"א: על מה שכתב [בסעיף ח] האומר שאין שם נבואה כלל והמכחיש נבואתו של משה רבינו כו'.

לענ"ד אין זה מוכרח שב"נ מוזהר ע"י שאין זה בכלל עבודה זרה שמצווין עליו, וגם מהרמב"ם אין זה הכרח, וגם אם נניח שלגבי ז' מצוות הם [חייבין לקבל] דוקא שנצטוו ע"י משה רבינו, אבל אין זה כולל שהם חייבים להאמין בשאר נבואות משה רבינו שזה מצות האמונה רק לעם ישראל, וקרוב למ"ש בשו"ת שער אפרים סי' כד שגם דעת הרמב"ם כן, וכתב [הרמב"ם] זאת [האומר שאין שם נבואה כו' רק] לגבי ישראל. ו[אמנם] קרוב לומר שאינו מחסידי אוה"ע, אך ציווי של איסורים ומצוות ב"נ אין להם בדברים הנ"ל.

והאומר שאין הבורא יודע מעשה בני האדם,

כל אחד משלשתן הרי זה אפיקורוס.¹⁸

וכן האומר שאין המצוות הללו מאת אדון העולם [אע"פ שמקיימן מפני הכרע הדעת], אפילו אמר שהם ציווים מאת משה רבינו עצמו [שהוא כתבן מדעתו, ולא צווי מפי האל], או הכופר בפירושה של המצוה שקיבל משה מסיני ואומר שהכתוב לבדו הוא דברי האל אך הפירוש אינו ממנו אלא מפי משה עצמו, או האומר שהבורא החליף מצוה זו במצוה אחרת וכבר בטלה תורה ומצוה ראשונה שצויה בו, כגון הנוצרים וההגרים [האיסלאמים] שחידשו דתות ומצוות מעצמן, ואמרו שתורה ראשונה שניתנה למשה אמת היתה, והיתה מעם ה', אלא שבטלה או שונתה, הרי אלו כופרים.¹⁹

ט. פירוש כל מצוה שצויה האל על ידי משה רבינו גם הוא נמסר מהאל יתברך למשה,²⁰ ומשה מסר לזקני ישראל הפירוש וכן הדרכים והמדות שבהם ילמדו פירוש הכתובים והוראת המצוות, וכל ספק בפירושה של מצוה יתברר ע"י חכמי ישראל היושבים בסנהדרין. ולכן הם עיקר תורה שבעל פה, וכל המאמין במשה רבינו ותורתו חייב לסמוך מעשה הדת עליהם ולישען עליהם. וכל מי שכופר בפירושם, כלומר בתורה שבעל פה, הרי זה מכלל הכופרים שהזכרנו בהלכה הקודמת.²¹

י. כל המינים אפיקורסים וכופרים שהזכרנו אין להם חלק לעולם הבא,²²

והרי לשיטות דאין מצווין על יחוד השם [כלומר מותרין בשיתוף] והרי בודאי זה נוגד נבואת משה וע"כ דאינם מוזהרים ע"ז, וגם החולק ע"ז וסובר שמצווין על יחוד אבל לא שחייבים להאמין בנבואת משה רבינו שניתנה רק לישראל כנלע"ד. עכ"ל הרב.

19 רמב"ם הל' תשובה פ"ג. ונראה פשוט ברעת הרמב"ם דאפיקורסים וכופרים מכני נח דינם כמין, דאילו לא יאמינו בנבואת משה בכל פרטיה א"א להם לקיים ז' מצוות ב"נ, כמו שכתב הרמב"ם הל' מלכים ספ"ח ומחוייבים כו' לקבל מצוה זו ושאר ז' מצוות ב"נ משום שה' יתברך אדון העולם צוה עליהם והודיעם ע"י משה נביאו, אבל אם עשאו מפני הכרע הדעת כו' אינו מחסידי אומות העולם, פירוש ואין לו חלק לעולם הבא.

20 הקדמת הרמב"ם ליד החזקה.

21 רמב"ם הל' ממרים פ"א ופ"ג.

22 רמב"ם הל' תשובה פ"ג.

שנאמר²³ "ישבו רשעים לשאולה [פי' גיהנום] כל גוים שכחי אלהים", אלו ששכחו אלהים כגון מין ואפיקורוס, אע"פ שלא עבדו ע"ז יורדין לגיהנום על ששכחו את העיקר.

ואף על פי כן אין אלו נידונים בבית דין [פרט ל'מין החמישי' הנזכר, העובד אלוה זולתו כדי להיות מליץ בינו ובין רבון העולמים, שחייב מיתה בבית דין אם עבד ע"ז במעשה], כי אין אדם נידון ונענש בידי בי"ד על מחשבות ודעות אלא רק על מעשים.²⁴ ואין מי שדן מחשבות האדם, אלא בורא הכל לברו.

יא. כל מי שלא קיבל עליו שבע מצות ב"נ הורגין אותו,²⁵ בין אומה שלמה

23 תהלים ט"ז. ובגמ' סנהדרין קה"א מוקים לה ברשעי אומות העולם, כפשוטו של מקרא בתהלים שם.

24 זה סברא פשוטה שאין אדם נידון בבי"ד של בשר ודם על מחשבות והשקפותיו, וכן פשוט ברמב"ם הל' ע"ז פ"ב הלכה ו' כל המודה בעכו"ם שהיא אמת אע"פ שלא עבדה הרי זה מחרף ומגדף כו', ולא נזכר מעולם עונש בי"ד על זה שמודה בה, כל זמן שלא קיבל מרות ועבדה. וכל שכן מין [פרט לחמישי הנ"ל שעובד] אפיקורוס וכופר, שאינם עובדי ע"ז ממש, אלא שאינם מאמינין באמת האל והתורה, אבל גם אינם עובדי ע"ז, אינם נהרגים בידי בי"ד [ע"פ דין, אלא רק משום תקנת העולם והסרת מכשול כפי שיבואר בסעיף הבא] משום דעותיהם הכופרות, אע"פ שמודים בפייהם שזוהי דעתם.

25 רמב"ם הל' מלכים ספ"ח. [ונראה פשוט דהיינו דוקא אם מסרב לקבל קיום המצוות בפועל, דהיינו שאינו מניח ע"ז מידי או שאר ו' מצוות ב"נ, אבל מי שנכנע מפני מוראה של מלכות וכדומה, ומניח מלעבוד ע"ז ושאר איסורי בני נח, אע"פ שאינו עושה כן משום שמאמין ומקבלם כציווי האל ע"פ אדם ונח או משה רבינו, אין הורגין אותו משום כך].

ואע"פ שדברי הרמב"ם נאמרו לגבי ישראל שמצווים לכופף כל באי העולם כו' ואם לאו יהרגו, נראה שהוא הדין לבני נח [הנמצאים במעמד של יכולת השפעה] מצווין מהגבורה ע"י משה רבינו לכופף אחרים שיקבלו שבע מצוותיהם, ואם לאו יהרגו. ונראה שהוא מכלל מצוות דינים שב"נ מצווין בה, והיינו ללמד ולפרסם חובת שבע מצוות אלו, ואם לא יקבלום כל' יעברו עליהם חובה לדונם למיתה. אכן דין זה, שאם לא יקבלו יהרגו, מוטל רק על בית דין או מלכות ולא על יחידים, דאין בכוחם לדון אחרים להריגה. [ראה הערה 27 דעת הרמב"ם כל מי שלא קיבל נהרג מיד בלא דין, והוא הדין לבני נח שהורגין כל מי שלא קיבל מיד בלי דין, ואין חילוק בדבר זה בין ישראל שכופין או בני נח שכופין. כל' מחובת דינין עצמה, להרוג בלא דין במקרה זה שפורק לגמרי מעל עצמו עול אלהים ושבע מצוות. ראה במבוא פרק ה, וצפ"נ ושו"ת מחנה חיים המצוינים שם הערות 22,23].

בין יחידים,²⁶ אבל אין ממהרים להרגם, אלא מתרין בהם, ואם יחזרו בהם ויקבלו שבע מצוות ב"ג בשלימות הרי זה טוב, ורק אם עומדים במרים אז [בית דין] הורגים אותם.²⁷

ולכן כל האומות הכופרים ועובדי ע"ז מתוך מנהגם, ולא ידעו כלל האמת, כי לא שמעו על כך, מצוה ללמדם אמיתות האל ומצותיו, ולתקנם ולישרם בדעה נכונה כמו שנהג אברהם [ראה דיני ע"ז פרק א].²⁸

26 פשוט ברמב"ם הל' מלכים ספ"ח לגבי יפת תואר וכן כל אומה שכבשו, ובהל' מילה פ"א לגבי עבד.

27 ע"י ברמב"ם הל' מלכים ספ"ח שאין הורגים אלא אם כן לא קיבלו, וכן בהל' מלכים ריש פ"ו אם השלימו כו', ולגבי עבד בהל' מילה פ"א כתב דאם לא יקבל יהרג מיד. נראה דהכוונה שנותנים להם זמן מסויים להחליט ומשתדלים בזמן זה בדרכי נועם לשכנעם ולהסבירם שיקבלו, אלא שאם אחר נסיונות אלו לשכנעם הם עומדים במרים יהרגו מיד. אבל לגבי יפת תואר בהל' מלכים שם, כתב רמגלגל עמה י"ב חדש. ונראה דשאני יפ"ת דנתנו לה זמן יותר, משום שהתורה אמרה ובכתה כו' דהיינו זמן שתתיישב דעתה עליה אחר אבלותה על בית אביה וכו'. וכן נראה טעם ההקלה לגבי יפ"ת במורה הנבוכים ח"ג ס"פ מא.

ודעת הרמב"ם דכל שלא קיבל יהרג מיד, פי' בלא דין, אלא משום שמסרב לקבל עול שבע מצוות הרי זה כופר בכל הציווי ונהרג. אבל סברת הראב"ד ותוס' [ראה להלן הערה 52] דאין הורגין שום ב"ג אלא רק במשפט, ולכן כתבתי בפנים "בית דין הורגים אותם". [ואפשר שגם נפק"מ לאיזה מיתה נהרגין, דלראב"ד ותוס' שהוא משום דין נהרג בסייף ככל מיתת ב"ג, אבל לרמב"ם דאינו מצד דין צ"ע. ע"י מג"ח מצוות תכה, תקכו, במצות החרם תחרימם ולא תחיה כל נשמה דמבואר בגמ' סנהדרין סז, א ריה"ג אומר בסייף, ותמה המג"ח למה לא כתבו הרמב"ם והחינוך כן. וע"י ברש"י סנהדרין שם דלמד ממלחמת סיחון, משמע שאפילו מדין מלחמה נהרגין רק בסייף].

28 וכעין שכתב הרמב"ם בהל' ממרים פ"ג לענין בני הקראים אע"פ שהם כופרים בתורה שבע"פ, אין לדונם ככופרים להורידן לכאר שחת, משום שהם תינוקות שנשבו. [ראה גם חזון איש יו"ד סי' ב אות מז].

ואע"פ שב"ג חייב מיתה אף בשגגה על שהיה לו ללמוד ולא למד, כמוש"כ הרמב"ם הל' מלכים פ"י, מ"מ אינו חייב מיתה בפועל עד שידונוהו בבית דין על כך, כמבואר בתוספות ע"ז סד"ב, והיות שתקנת העולם וישובו אינו להרגם חלילה, אלא ללמדם דרך ה', לכן קודם מלמדים ואח"כ מתרין בהן, ורק אח"כ אם לא ישמעו, אז יידונו. [וגם הרמב"ם מודה לזה כמו שיתבאר בפרק ג, ולא כתב הורגין אותו אלא במסרב לקבל שאלו נהרגין ללא משפט כלל. אבל מי שקיבל ואח"כ עובר מחמת תאוותיו או יצרו הרע הרי זה נידון ולא ייהרג בלי דין].

יב. המינים האפיקורסים וכופרים הנ"ל [אע"פ שאינם עוברים על שום אחד מו' המצוות במעשים, אלא שמפרסמים דעתם שהם אינם מאמינים באל או כופרים בתורה מן השמים, אע"פ שכפועל אינם עוברים על המצוה משום מוראה של מלכות או משום דעות 'הומניות' וכדומה] אע"פ שאין ביד דנים אותם [כנ"ל סעיף י], מ"מ משום תיקון העולם והסרת מכשול, יש רשות לבי"ד להרגם²⁹ אם לא יחזרו בהם ויקבלו עליהם שבע מצוות ב"נ בשלימותם.

ומסתבר דמש"כ הרמב"ם שחייב על שגתו דהיה לו ללמוד, היינו בשכללות ציבור המדינה יודעים ההלכות וחומא זה כיוצא מן הכלל השתמט מללמוד, אבל כשרוב הציבור אינם יודעים א"א להורגו על שגתו עד שיתרו בו, דהרי לא שייך לומר עליו דהיה לו ללמוד, דמנין ידע בכלל שיש מה ללמוד שיהא עליו החובה ללמוד. ומשפטי ה' ית' אמת וצדק, ולא נהרוג שונג על שלא היה אפשר לו לידע כלל, וזה קרוב לאונס.

ומ"מ פשוט דהיינו רק במצות שצריכים לימוד [כי אינם מושכלות בשכל פשוט] כמו ע"ז ואבר מן החי, אמנם מצות שחיובן מתחייב ע"פ שכל ישר, כגון גזל ורציחה ודאי היה לכל ציבור לדעת וללמוד, ואין להם שום התנצלות שלא למדו, דאלו דברים שהשכל מחייב. ראה רמב"ן (בראשית פרק ו, פס' ב, ג) דדור המבול נידונו על הגזל משום שהוא מצוה שכלית, כל' ולא היה להם שום התנצלות שלא ידעו.

ואפילו גזל שהוא דבר שהשכל מחייבו, מצינו שהשם ית' שלח את יונה לנינוה להתרות בהם שיחזרו מהחמס אשר בכפיהם לפני שיאבדו, ש"מ שאפילו מדינה שכולה מלאה חמס אין ממהרים להעניש אלא קודם מתרים ומוזהרים, לפני שידונו. וגם לדור המבול היתה התראה שהיה נח בונה התיבה כל מאה ועשרים שנה ומוזהר לאנשי דורו שישבו מחמאתיהם. ואע"פ שאלו דיני שמים, מ"מ יש ללמוד שכך ראוי להיות גם בדיני בשר ודם.

ואין להקשות מסוטה להב, דעל זה נתחתם גזר דינם של האומות שהיה להם ללמוד ולא למדו, דהפי' שנתחתם גז"ד על שאר דבר ואין להם פתחון פה שלא ניתן להם תורה להתוודע למוטב, דהרי היה להם הזדמנות ללמוד ולא למדו.

29 בע"ז דף כו העכו"ם לא מעלין ולא מורדין אבל המינין מורדין וכו' ופרש"י כומרין לעכו"ם בין עובדי כוכבים בין ישראל. וכתבו התוס' שם ד"ה ולא מורדין ואע"פ שסתם גוים עובדי כו"מ הם ועוברין על שבע מצוות מ"מ אין מורדין דרבינהו קרא להתירא מדכתיב יהיו לך למס ועבדוך. ובתוס' שם ד"ה איזהו הוכיחו מחולין יג,ב דאיכא מין בעכו"ם נמי, והיינו בכומר לעכו"ם שהוא אדוק ביותר לע"ז. וכ"כ הר"ן שם, דמש"כ רישא עכו"ם לא מורדין היינו עו"ז המפשים, אבל הכומרין האדוקין מורדין.

ובתוס' ע"ז יב, במעשה דאנמונינוס הוכיחו מחולין יג הנ"ל דמורדין מינין של נכרים. ש"מ מדבריהם דגם מין נכרי הוא בכלל הורדה. ומתוס' הנ"ל שמעינן עור, דאפילו הנכרים מורדין מיניהם, דאנמונינוס נכרי היה והרג המינין כמבואר בתוס' משום דין מורדין הנ"ל, ואע"פ שכתבו התוס' שם דאנמונינוס התגייר, מ"מ המעשה בע"ז שם הוא לפני שהתגייר שהרי שאל לרבי מה אני לעולם הבא. [אבל אילולא התוס' הנ"ל יש לפרש בחולין יג

שמורידין המין הנכרי היינו ישראל מורידין אותו, אבל לעולם לב"ג לא נזכר היתר להוריד אפילו מין שלהם].

ובשו"ע יו"ד סי' קנח וחז"מ סי' חכה העתיק לשון הרמב"ם הל' רוצח ספ"ד, והל' ע"ז פ"י, המינים שבישראל כו' מבואר מדבריהם דמין נכרי אינו בכלל דין מורידין, אלא בכלל הרישא דעכו"ם אין מורידין ואין מעלין, וזה כולל אפילו כומריהן האדוקין, ודלא כסב' רש"י תוס' ור"ן הנ"ל. וכ"כ בסמ"ע חו"מ שם, וביאור הגר"א ביו"ד ובחו"מ שם, דזהו הנוסח הנכון ברמב"ם, ופליגו הראשונים כנ"ל. וכ"כ בשוע"ר הל' נזקי גוף סעיף י' (ובמראה מקום כתב ודלא כש"ך).

אמנם הש"ך יו"ד שם כ' כרש"י דגם מיני עכו"ם הוו בכלל מורידין. וצ"ל דלא גרס בשו"ע ורמב"ם כג' הסמ"ע וגר"א "ישראל", או דמפרש דקאמר לרבנותא דאפילו מיני ישראל ואין צ"ל מיני עכו"ם.

ויש לומר דהרמב"ם לשיטתו דס"ל דמין היינו בדעות, כמבואר בדבריו בפ"ג מהל' תשובה חמשה הן המינים האומר וכו' ובפ"ג דהל' ממרים אפיקורוס שכופר בתורה שבע"פ מצוה להורידו, וזה רק בישראל, אבל מיני נכרים ואפיקורסים הכופרים לא נאמר בהן דין הורדה, אלא גבללו בסתם שאר עו"ז שלא מורידין ולא מעלין. ונשאר המח' בדין מין נכרי אדוק לע"ז ככומריהן, דלראשונים הנ"ל מורידין, ולרמב"ם לא מורידין. וסבר הש"ך דאפשר דבמין כזה גם הרמב"ם מודה, הגם שלא קאמר.

אלא שקשה בדעת הרמב"ם דהרי כתב בספ"ח דהל' מלכים ובעוד מקומות, דאין מניחין בני נח שיעבדו ע"ז אלא כופין אותן שיקיימו שבע מצוות בני נח ואם לאו יהרגו. ותי' הלחם משנה הל' ע"ז פ"י דמה שאמר הרמב"ם עו"ז שאין בינינו ובינם מלחמה לא מעלין ולא מורידין [וכן גמ' ע"ז כו הנ"ל העכו"ם לא מעלין ולא מורידין] היינו בזמן שאין יד ישראל תקיפה, אבל בזמן שידינו תקיפה אם לא יקבלו המצוות יהרגו. וכן משמע מדברי הרמב"ם הל' ע"ז שם ספ"י. וכן נראה דעת הרב ב"י והש"ך יו"ד סי' קנח דכתבו דהא דאמר לא מורידין היינו שאין מצוה להורגם אבל רשות להרגם יש, דהרי בזמן שיד ישראל תקיפה היו הורגין אותן, וממילא גם בזמן שאין יד ישראל תקיפה אם יוכלו להרגן הרשות בידם, אם זה אפשרי.

אבל הראב"ד בהל' ע"ז פ"י שם ובהל' מלכים ריש פ"ו פליג על דעת הרמב"ם דס"ל דאין משלימין עם שום נכרי לעולם עד שיקבל שבע מצוות, וס"ל לראב"ד כרמב"ן (דברים כ'), דלערים רחוקות שלא מא"י משלימין עמם למם ושעבוד אע"פ שעדיין עובדים ע"ז, ואין מצווין לערוך מלחמה עבור זה, וכ"ד התוס' ע"ז דף כו הנ"ל דרבינהו קרא להיתרא אם משתעבדים במם. מ"מ כל זה שנחלקו עם הרמב"ם באומה אחרת, אבל נכרי שבינינו וידינו תקיפה אפשר שמסכימים שכופין אותם לקבל שבע מצוות ואם לאו יהרגו. והראב"ד ודאי מסכים על כך כמבואר בהל' מילה פ"א וכס"מ שם [וכבר ביארתי סברת הראב"ד במבוא לספר (פרק ד)].

[ועוד פליגו, דלרמב"ם הורגין אפילו בלי דין, אבל לראב"ד ותוס' רק בדין, כמבואר להלן הערה 52].

אבל העובד ע"ז או עבר אחת משאר ז' המצוות, שכבר נשפט ונתחייב מיתה בבית דין, אין יכולת בידו לחזור בו או ליפטר מעונשו, ואע"פ שמתחרט ממעשיו ומוכן לקבל עליו שבע מצוות ב"נ בשלימותם, היות שעבר ונידון בבית דין ימות. וכן אי אפשר שהבית דין או משהו אחר יחון אותו מעונשו, לאחר שנידון כבר.³⁰

העולה מכל זה, דלרמב"ם אין הורגין מין נכרי מדין מורידין, אבל בזמן שידינו תקיפה כופין אותם לקבל ז' מצוות, ואם לא יקבלו נהרגין. אלא שאפשר שהמין ואפיקורוס יקבלו האזהרות במעשים ולא יעברו עליהן, אבל ברעתו ובפיו יאמר שמאמין ברעות של מין ואפיקורוס, ומפני מוראה של מלכות לבד ימנע מלעבוד ע"ז ושאר עבירות, ועדיין לא שמענו דעת הרמב"ם שייהרג בשביל זה. אלא דמסתבר דאם הוא תקלה ומסית העם לע"ז או למינות וכפירה ייהרג, דמאי שנא ממה שכתב בנוגע למיני ישראל בהל' ע"ז פ"י, הל' ממרים פ"ג, והל' רוצח ספ"ד, דמצוה גדולה עשה שהסיר מכשול ותקלה, מפני שמסיתין העם מאחרי ה', וא"כ מאי שנא אם גוי מסית או ישראל מסית. וגם אין סברא כלל דאם רק מסית לבני נח שיהא דינו קל, אלא פשיטא דנהרג בלא דין כמב' בהל' ממרים שם משום הסרת המכשול.

ולדעת רש"י תוס' ור"ן הג"ל אם הוא מין שאדוק לע"ז הוא בדין מורידין, ואין צ"ל אם הוא מסית אחרים כמבואר ברש"י שבת עה,א, דודאי מורידין אותו.

אמנם כל זה לדין ישראל, שלהם נאמר הדין דמורידין וכו', אבל לב"נ איני יודע דעת הרמב"ם אם ניתן להם הוראה זו, שיורידו המינין. אלא שעכ"פ מהתוס' מוכח דס"ל דלא שנא, דגם בני נח מורידין מיניהן.

אבל העיקר נראה דממצות דינים, מצווין בני נח לא רק לדון העוברים על שבע מצוות, אלא גם לדאוג לתקון העולם שישמרו ויקיימו מצוות אלו, וממילא בהכרח להסיר המכשולים כגון המסיתים ומדיחים מלקיים המצוות. וממילא אם אין להם השפעה עליהם או הרתעה אחרת מלמנוע המינים להסית העם, צריכים בתי דיניהם להרגם או לאסרם לפי הצורך, וזה מדיני מצות דינים שיכולים הם לתקן גם עונש מיתה למי שראוי להם ע"פ הדין. ולכן סתמתי בפנים הדברים, דאם הם מסיתין העם רשות לבי"ד של ב"נ להורגם לפי ראות עיניהם משום תקון העולם.

הערת הרב יעקב אליעזרוב שליט"א: על מה שכתב [בסעיף יב] או כופרים בתורה מן השמים.

וצ"ע, דאפשר רק לגבי ז' מצוות ב"נ בזה תובה עליהם לקבל שה' ציוה ע"י משה אבל לא בכל תרי"ג מצוות, שלא מצינו שצריכים להאמין שכל תרי"ג מצוות ניתנו לישראל ע"י משה מן השמים. עכ"ל הרב.

30 ואין להקשות על זה ממעשה תמר (בראשית לח), דיהודה חזר בו.

א. התם קודם מ"ת, והדין היה נתון להכרעת הדיינים כנת"ל בהקדמה הערה 7, ולא משום

יג. כל מקום שכתוב בספר הזה 'חייב מיתה' וכדומה, הכוונה לבאר חיוב ועונש האדם, הן כלפי הבית דין שידעו חובתם לדון אותו על עברה זו, והן כלפי האדם עצמו שידע חומרת מעשיו שהוא מתחייב בגפשו, בידי שמים או [גם] בידי בית דין.

אבל אין רשות לשום פרט לבצע גזר דין זה, ³¹ אלא רק בית דין המוסמך לכך, ועל פי שיקול הדעת שניתנת להם, כפי שיבואר בחלק הנקרא 'דינים'.

הוציא החכם

הוציא החכם

גזרת חוק אלהי ע"י משה שדוקא יורגו בסייף, וממילא גם אפשר שהבי"ד יחון את הנאשם לפני מ"ת, משא"כ אחר מ"ת.

ב. העיקר, דהתם נתגלה שהדין היה בטעות דלא זינתה כלל, וממילא בטל הדין. ודבר זה נכון גם אחר מ"ת, שאם יתגלה שהדין היה בטעות, מחזירים המשפט.

ג. דין תמר לא היה כלל מדיני בני נח, דהרי לא היתה אשת איש, ואין פנויה נהרגת משום גלוי ערוה, ו'כלה' כל' אשה שהיתה אשת הכן אינה אסורה לבני נח, כמבואר ברמב"ן בראשית לח, כד, ותוס' סנהדרין נו, א ד"ה אינה, אלא מחוקיהם ונימוסיהם שיש רשות לדון דברים נוספים מעבר לשבע מצוות שהם מחוייבים בהם, ודנוה לשריפה ע"פ נימוסיהם, ובוה שפיר יכולים לשנות החלטתם ע"פ חוקיהם.

31 למעט מקרה של 'קנאים פוגעין בו'. עיין דיני ברכת השם פרק א סע' ו, והערה 19 שם.